

DÖMÖTÖR ADRIENNE

A KRITIKA HELY(ZET)E

Tallózó vizsgálódás a színházi honlapokon

„Ki nem sz*rja le a kritikát az internet korában?” – hangzott el nemrégiben a retorikusnak szánt kérdés egy beszélgetésen. Időről időre hallani, olvasni ilyesmit akár a szakma által kifejezetten elismert színészekről is. Vagyis olyasvalakiktől, akiket nem holmi sértettség, inkább csak a trendiskedés szándéka motivál, amikor közösségi médiát, rajongói oldalakat, posztokat és kommenteket emlegetnek – mintha csak a szakkritika és a spontán véleményműfajok azonos indíttatású és célú, egymással akár behelyettesíthető megnyilvánulások volnának.

És a színházak? – jutott eszembe. Korábbi tapasztalataimra gondoltam, amikor is egy-egy színház honlapján kritikák után kutatva hol sikerrel jártam, hol pedig csak ezt-azt, néhanem az írások hült helyét találtam. Egy netes felületen pedig bármi elfér – már amit az adott színház vezetése fontosnak ítél összegyűjteni, megmutatni, archiválni. De nézzük meg a kérdést közelebbről!

Mintavétel

Huszonhét színház honlapját néztem át.¹ A minta nagysága messzemenően alkalmas arra, hogy reprezentálja az összképet: mennyiben tekintik feladatuknak a színházak, hogy megjelenítsék a szaksajtóban megjelent elemzéseket, értékeléseket. Sajtón – a közmegegyezés szerinti jelentésbővüléssel összhangban – egyaránt értem a papíralapú és az online megjelenéseket is.

Kiindulásként a budapesti kőszínházak honlapját vettem sorra, mivel összességükben ezeknek az előadásai rendelkeznek a legnagyobb létszámú nézőtáborral, azaz vélhetőleg az ő internetes felületeikre kattintanak a legtöbben: József Attila Színház, Katona József Színház, Nemzeti Színház, Örkény István Színház, Pesti Magyar Színház, Radnóti Miklós Színház, Thália Színház, Újszínház, Vígszínház (9 adat).

Ettől a listától – színházi és földrajzi értelemben egyaránt – minél több irányba szerettem volna elmozdulni, anélkül azonban, hogy szem elől téveszteném az aktuális célkitűzést és a jelen cikk adta kereteket. Ennek megfelelően három-három további honlapon is körülnéztem a vidéki kőszínházak, a határon túli kőszínházak, a magán- és gyermek- és ifjúsági színházak, a független társulatok befogadói és a független társulatok köréből. Nevezetesen: Gárdonyi Géza Színház (Eger), Miskolci Nemzeti Színház, Vörösmarty Szín-

ház (Székesfehérvár); Kolozsvári Állami Magyar Színház, Tamási Áron Színház (Sepsiszentgyörgy), Újvidéki Színház; Centrál Színház, Karinthy Színház; Orlai Produkciós Iroda; Bóbita Bábszínház (Pécs), Ciróka Bábszínház (Kecskemét), Kolibri Színház; Jurányi Ház, Székéné Színház, Trafó; Pintér Béla és Társulata, Proton Színház, Táp Színház.² Az utóbbi színházakat random módon választottam ki az adott csoport kínálatából, kivéve a legutóbbi hármat, a független társulatok képviselőit: rájuk úgy került sor, hogy miután láttam, hogy befogadói helyeik (a Trafó, illetve a Székéné) nem helyeznek súlyt a kérdésre, kíváncsi lettem arra, mit tartalmaz ugyan-ezen társulatok saját honlapja.

A fentebbiekben felsorolt huszonhét színház csoportonkénti megoszlását az alábbi ábra szemlélteti:

¹ A 2020. augusztus 1. és 21. közötti időszakban mindegyik honlapra legalább két alkalommal látogattam el, hogy az internetes elérésből fakadó esetleges időszaki bizonytalanságokat, valamint saját tévedési lehetőségeimet is minimalizáljam.

² Egy részletesebb szemlézésbe a kategóriák és a színházak többszörösét is fel lehetne akár venni (a színházi nevelés műhelyeitől és az alkalmazott színházi formációktól kezdve az egyetemek játszóhelyein át a zenés színházakig, fesztiválhelyszínekig, nyári színházakig stb.). A jelen áttekintésben azonban nem a kategóriánkénti százalékos volt a cél, hanem a redukált, de azért sokszínű minta alapján kirajzolódó összkép felrajzolása.

Az alaphelyzet

Amennyiben a néző valamely előadás kritikai visszhangjáról az adott színház honlapjáról szeretne tájékozódni, jó eséllyel az eseteknek csak kevesebb mint a felében fog sikerrel járni. A Katona, az Örkény, a Radnóti, a Centrál, a Karinthy, az Orlai Produkció, a Bóbita, a Kolibri, a Jurányi, Pintér Béláék, a miskolci, a székesfehérvári és a kolozsvári színház szisztematikusan gyűjti és közzéteszi az írásokat. Hogy mindig minden lista teljes-e, azt persze ránézésre nem lehet megmondani. Néhány szűrőpróbaszerű ellenőrzés - kikeresve a netről egy-egy kritikát, és visszaellenőrizve, ott van-e honlapon - arról vallott, hogy rendre akadnak hiányok (de az összképet illetően nincs helye a rosszmájúságnak: nem kizárólag negatívan értékelt írások maradtak ki a gyűjteményekből).

Ha azonban nem a fentebbi mindennapos esetet próbáljuk modellálni, hanem a vizsgálódás kedvéért színházanként legalább tíz produkcióig meg sem állunk (és még az archívumokba is belekíváncsiskodunk), valamelyest árnyalódik a kép. Azt találjuk ugyanis, hogy míg a színházak harmada valóban nem tesz közzé kritikákat, közel egyötödüknél efféle teljes elzárkózás nem tapasztalható, a fellelhető anyag azonban rendszertelennek, szórványosnak (illetve olykor inkább csak kivételesnek) mondható. Ilyenre mutatkozott a Pesti Magyar, a Ciróka, a Szkéné, a Trafó és a Táp Színház honlapja.

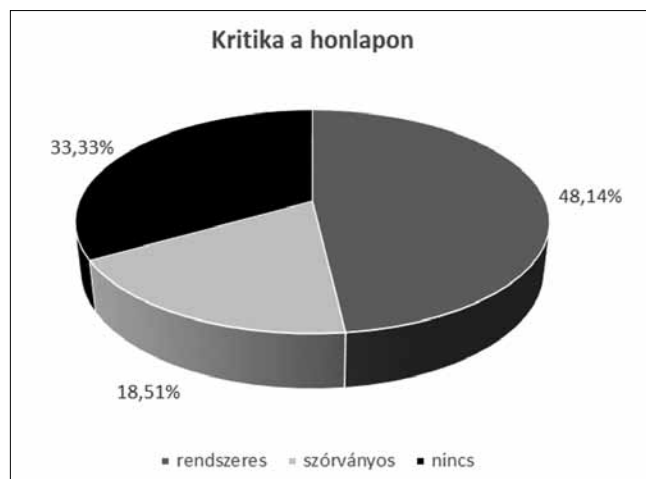
Nem találtam kritikákat a József Attila, a Nemzeti, a Thália, az Újszínház, a Vígszínház, a Proton, az egri, a sepsiszentgyörgyi és az újvidéki színház honlapján. Közülük elkülönül a Proton, amely ha teljes kritikákat nem ad is, minden előadásának profiljára - linkek nélkül - bőven válogat méltató idézeteket a hazai és magyarra fordítva a nemzetközi sajtóból (az előbbieket mögött álló írásokat a többre kíváncsi néző akár még össze is vadászhatja a netről).

A színházvezetői alaplöntést a honlapon megjelenő anyagokról mindenképpen az határozza meg, mennyire tűnik fontosnak a szakmai visszhang a direktorok számára, illetve feladatuknak érzik-e, hogy azt közvetlenül is a nézőik elé tárják. A döntés háttérében számos esetben - de korántsem mindig! - az is szerepet játszhat, milyen művészi állapotban van az adott társulat, illetve mennyire áll a szaksajtó érdeklődésének homlokterében. Lényeges szempont továbbá, hogy az adott színház milyen szerepet szán a honlapjának. Fontosnak tartja-e az elfogulatlan dokumentálás szándékát is, vagy inkább csak reklámhordozónak tekinti a felületet? (A szórványos megjelenések viszont feltételezhetően arról is tanúskodnak, hogy nem jut elég energia a honlap ezen részének kezelésére, a befogadó színházak némelyike pedig talán úgy véli, a feladat elsősorban a befogadott társulatoké kell legyen.)

S ha már a reklámhordozás került szóba, érdemes röviden kitekinteni a közösségi médiában való jelenlét megnyilvánulásaira is. A közönséggel való kapcsolattartásnak ezeket a fórumait ugyanis egyetlen színház sem hagyja ki. A Facebookot néztem meg: itt mind a huszonhét színháznak van felülete. Néhány profilon visszapörgettem a bejegyzéseket (jóval a karanténidőszak kezdete előtti boldog hónapokig), és azt láttam, hogy az oldalak viszonya a kritikához - a várakozásnak megfelelően - nagyon hasonlóan mutatkozik. Az újdonságok, érdekességek, interjúk és sok minden más színes tartalom között olykor egy-egy dicsérő kritika rövid részlete is felbukkan. Kivételképpen az is előfordul, hogy egy-egy frissen megjelent kritikának megörülve azt az adott színház teljes terjedelmében

megosztja. A hírfolyamok alapsajátossága, hogy bennük a pillanatot a legfontosabb; hetek vagy hónapok múlva nyilvánvalóan senki nem innen akarná elérni a megjelent írásokat. És éppen ennek fényében van különös jelentősége, hogy a honlapján viszont vállalja-e a színház a minél teljesebb körű közzétételt, archiválást - azaz felkínálja-e az egyszerű hozzáférés lehetőségét (vagy pedig úgy gondolja, a kíváncsiak tájékozódjanak a böngészők, illetve a külső adatbázisok segítségével).

Összefoglalva és grafikusán szemléltetve a színikritika jelenlétét a huszonhét színház honlapján az alábbi ábra adódik:

Eljárások, változatok

Annál a tizenhárom színháznál, amelynél - a fentebbiek szerint - azt találtam, hogy rendszeresen összegyűjtik az előadásaikkal foglalkozó kritikákat, azt is megnéztem, hogy ezek a szakcikk a honlapokon mennyire különülnek el a többi sajtóműfaj írásaitól. Itt az derült ki, hogy a legáltalánosabb eljárás az összevont gyűjteményezés. A fülek elnevezése (*Kapcsolódó cikkek, Sajtó, Sajtóvisszhang, Sajtófigyelő, Rólunk írták*) általában jelzi is ezt. Tartalmukban interjúk, beharangozók, ajánlók, tévés megjelenések, blogbejegyzések váltakoznak elemző kritikai írásokkal.

Mindössze öt színház felülete vallott arra a szándékra, hogy a színikritika mint műfaj önálló megjelenítést kapjon. Azért a szándékot hangsúlyozom, mert sokféle blogbejegyzés is - nyilván jobbnak tartott megoldás híján - itt szokott megjelenni. Leggyakrabban az egy-egy előadással hosszabban, kifejtően foglalkozó blogokról van szó, amelyek szerzői többnyire rendszeres színházi bloggerek. (Fontos, nem egyszer széles látókörre valló nézői visszajelzések ezek is, amelyeknek azonban a státusza nagyjából úgy viszonyul a szakszerkesztők által is megjelenésre alkalmasnak ítélt munkákéhoz, mint a tudományban az ún. preprint megjelenések a printekhez: az előbbit a szerző egymaga gondolja megjelenésre alkalmasnak, az utóbbit már a lektorok is annak tartják.) A spektrum - egészen a blogtárhelyeken megjelenő, de sajtóterméket kínáló felületekig - meglehetősen széles; így aztán érthető, hogy a színházi honlapok ezen részének kezelői nem próbálnak rámenősebben szelektálni. Amennyiben a közzététel adatai ott szerepelnek a felületen, az olvasó amúgy is gond nélkül tud tájékozódni a felsorolt tételek között.

A budapesti Katona honlapján - ez kifejezetten ritka - rögtön a színlap mellett ott sorakoznak a kritikák linkjei, szerzővel

és orgánummal nevesítve, mellette külön csoportban pedig az egyéb sajtómegjelenések.³ Az Örkeny honlapján előadásonként látható a *Sajtó* elnevezésű fül, amely alatt ugyan vegyes műfajú írásgyűjtemény olvasható, azonban a főoldal *A színházról* fülenek *Sajtó* alfüle már *Kritikák*, *Interjúk*, *Egyéb* bontásban hozza az írásokat (szándék szerint átfedésben az előzőekkel). Kárpáti Auréla, a talán leginkább kritikaszkeptikus kritikusra hivatkoznak itt („végül is csak az számít: igen, vagy nem”), és ennek megfelelően a kritikákat három csoportban gyűjtik ide: „Igen”, „Nem” és „Igen-nem”, előadásonként külön-külön; az írásokat – többnyire – címmel, orgánummal, a szerző nevével regisztrálják. A miskolci színház a kritikákat az előadások színlapja után hozza: főcímeikkel tagolt, letisztult kialakítású felületének köszönhetően azonnal szembeütő módon, az írásokat címmel, szerzővel, orgánummal belinkelve. (Korábban a *Színház* fül alatt felvettek egy *Sajófigyelő* alfület is, amelybe havonta töltötték fel az összes megjelent anyagot, ez a kezdeményezés azonban, úgy tűnik, egy évad után elhalt.) A Jurányi is nagyon világosan kategorizál: az egyes előadások megnyitásakor a rögtön szembeötölő *Sajtó* fül alatti *Kritika* és *Interjú* alfülek egyértelmű besorolási célokról tanúskodnak; az írásokat címmel és orgánummal tüntetik fel. Pintér Béla és Társulata honlapja rögtön a fejlécében tartalmazza a *Sajtó* fület, amely alatt az interjúk sorakoznak, innen egy oldalt megjelenő *Az előadásokról* gomb segít a kritikákhoz eljutni. Itt viszont – előadások szerinti csoportosításban, ábécérendben haladva – egyben nyílik meg az összes produkció kritikagyűjteménye címeikkel, neveikkel és (általában) orgánumokkal.⁴

- 3 Hasonló struktúrát és megjelenítést alkalmaz a székesfehérvári színház is, ugyanakkor két rovatában (*Kapcsolódó anyagok* és *Rólunk írták*) mégiscsak vegyülnek a különböző műfajokat képviselő sajtómegjelenések.
- 4 Ez az összefűzött kínálat még a Karinthy honlapjának jellemzője.

Befejezésül álljon itt a legutóbb vizsgált szempont grafikus ábrázolása, a rendszeresen kritikákat is közlő tizenhárom honlapra vonatkozóan:

Összefoglalásul még egyetlen adat kíváncsodik ide, amely az eddigi áttekintések után nem teljesen új, csak más szempontú közelítést mutat. A fentebbi ábra azoknak a színházaknak a megoszlását tükrözte, amelyek a honlapjukon rendszeresen gyűjtik az előadásaikról megjelent kritikákat. Ha megnézzük, hogy az összes vizsgált honlap között mekkora arányt képviselnek a szakkritikákat külön csoportban megjelenítő – tehát a kiemeléssel a műfaj fontosságát hangsúlyozó – felületek, akkor 20% alatti számot kapunk (konkrétan: 18,5%-ot). És valójában ez az az adat, amely aktuális válaszként kínálkozik a bevezetésben feltett kérdésre.

Hogyan találkozunk a kritikával a színházak közösségimédia-felületein?

Kő- és befogadó színházak, produkciós irodák, társulatok Facebook-posztjait vizsgáltuk öt évre visszamenőleg. A vizsgált profilok igen eltérőek voltak. A hét között akadt fiatal színházi csoportosulás (Narratíva) és voltak „nagy pályások”: jelentős független társulat (Pintér Béla és Társulata), budapesti művészszínház (Örkeny), kortárs befogadóhely, egyben produkciós ház (Trafó Kortárs Művészetek Háza), magánszínház (Orlai Produkciós Iroda), állami fenntartású szórakoztató színház (Budapesti Operettszínház) és vidéki nemzeti színház (Miskolci Nemzeti Színház). Elmondható, hogy a kritikák megosztása legtöbbször esetében a brand- és imázsépítés szolgálatában áll. A kritika megjelenítése a színházak Facebook-oldalán reklám: a cikkek közül csak egy-egy pozitív részletet emelnek ki a szerkesztők, ezt követik az adott előadás játszásának további időpontjai, illetve a jegyvásárláshoz vezető link. A hírfolyamba ágyazott kritikák, esetenként esszék és tanulmányok, melyek a színház produkcióiról vagy azok apropóján születnek, elsősorban azt a cél szolgálják, hogy meggyőzzék a nézőt, érdemes jegyet váltania az adott előadásra.

A legtöbbször a teljes írás is elérhető egy kattintással, függetlenül attól, hogy a kritikának lehetnek olyan paszuszai is, amelyek bírálóbb hangnemben íródtak. Emellett egyes színházak Facebook-felületein a jegyelővétellel mutató link nélkül is jelennek meg kritikák, de ezek száma elenyésző, szemben az alkotókkal, színészekkel készült interjúk mennyiségével. A kipsztozott interjúk száma a társulat méretével arányosan nő. Több szempontból is kivételnek mondható a Narratíva, amely kollektíva 2019 októberében regisztrált a Facebookon, és oldalán megoszt minden olyan írást (legyen szó kritikáról, interjúról, esszéről), amely velük foglalkozik. Számukra fontos a láthatóság és egyfajta transzparencia, hiszen a nemrég indult formáció nemcsak az online, hanem digitalizált formában az eredetileg nyomtatásban megjelent tartalmakat is rendre megosztja. A hét vizsgált műhely közül a legnagyobb apparátussal rendelkező intézmény a Budapesti Operettszínház, amelynek szórakoztató színházi profiljából adódóan azt feltételeznénk, hogy nincs szüksége a szakkritika ilyen jellegű támogatására. Ennek ellenére közösségi oldalukon időnként mégis posztolnak kritikákat, rövid esszéket, de ezek aránya kétségtelenül elenyésző. Szintén a kritika reklámként való használata magyarázhatja, hogy a magántőkéből működő Orlai Produkciós Iroda nemcsak az Operettnél, de az Örkenynél is több kritikát oszt meg közösségimédia-felületein.